

ВИДАТНІ ПОСТАТІ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ НАУКИ

УДК 34(477)(092)

Чернявський С. С. – доктор юридичних наук, професор, проректор Національної академії внутрішніх справ, м. Київ;

Юсупов В. В. – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, докторант докторантури та аспірантури Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

ПРОФЕСОР М. В. САЛТЕВСЬКИЙ – ВІДОМИЙ КРИМІНАЛІСТ І ТАЛАНОВИТИЙ ПЕДАГОГ (до 100-річчя від дня народження)

8 листопада 2017 року виповнилося 100 років від дня народження Михайла Васильовича Салтевського – відомого українського правознавця, фахівця-криміналіста, досвідченого педагога.

Учений родом із Новосибірської області. Після закінчення середньої школи він навчався в Томському державному педагогічному інституті. Паралельно зі здобуттям освіти працював учителем математики й фізики в місцевій школі. Навчання було перервано у зв'язку з початком Великої Вітчизняної війни. Студент М. В. Салтевський пішов на фронт, де став командиром відділення артилерійського полку, командиром артилерійської розвідки в мінометних частинах Першого Білоруського фронту. Він обороняв Ленінград, звільняв Варшаву, штурмував Берлін.

Після закінчення війни 1946 року Михайло Васильович влаштувався працювати науковим співробітником у Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз імені професора М. С. Бокаріуса, де пропрацював 16 років. Остання його посада в судово-експертній установі – завідувач відділу фотографічних і фізичних досліджень речових доказів. Після цього він працював доцентом кафедри криміналістики в Харківському юридичному інституті, а протягом 1971–1988 років – у Київській вищій школі

МВС СРСР імені Ф. Е. Дзержинського (нині – Національна академія внутрішніх справ).

У 1956 році М. В. Салтевський захистив кандидатську дисертацію на тему «Криміналістичне дослідження замків і пломб», а в 1969 році – докторську дисертацію «Теоретичні основи встановлення групової належності в судовій експертизі (методологічні та правові проблеми)». У 1972 році Михайло Васильович отримав атестат професора.

Наприкінці грудня 1971 року М. В. Салтевського призначили начальником кафедри криміналістики Київської вищої школи міліції. Склад кафедри тоді становив вісім осіб, досвідчених практичних працівників-правоохоронців. У міліцейському виші йому вдалося створити науковий осередок плідної наукової діяльності слухачів і молодих викладачів, завдяки чому сформувалася наукова школа професора М. В. Салтевського.

У цьому навчальному закладі керівник кафедри криміналістики провадив активну наукову та педагогічну діяльність із розроблення та впровадження нових методів навчання на основі програмування та використання технічних засобів. Він уперше в системі МВС розробив програмовані завдання для вивчення криміналістики, чому було присвячено його праці «Криміналістична техніка» (1967), «Криміналістична техніка й тактика» (1973).

Упродовж 1974–1988 років М. В. Салтевський очолював міжвузівську програму з розроблення та використання технічних засобів у навчальному процесі в системі вишів МВС СРСР. Він опублікував унікальний на той час «Спеціалізований курс криміналістики (для слухачів вишів МВС СРСР, які навчаються на базі середньої спеціальної юридичної освіти)» (1987). У результаті проведення кафедрою криміналістики міжвузівських досліджень щодо проблем викладання спеціалізованих курсів і програмованого навчання було підготовлено два збірники наукових праць та впроваджено в навчальний процес спеціальний курс «Розслідування окремих видів злочинів». Найбільше зусиль до реалізації цього задуму доклали професор М. В. Салтевський і доцент В. Г. Лукашевич [1, с. 239].

Професор М. В. Салтевський значну увагу зосереджував на вдосконаленні педагогічної діяльності. Чимало праць він присвятив саме дидактиці навчального процесу. Учений-криміналіст проводив заняття зі слухачами на курсах підвищення

кваліфікації. Він підготував лекції на актуальні теми розслідування злочинів і встановлення особи злочинця правоохоронними органами: «Питання щодо судової фотографії», «Ідентифікація та встановлення групової належності», «Основи методики розслідування легалізації грошових коштів, набутих незаконним шляхом», «Судова кінозйомка», «Криміналістична одорологія. Робота із запаховими слідами», «Сліди людини й методи їх використання для отримання криміналістичної інформації про злочинця та обставини злочину», «Сучасні можливості дослідження голосу людини в криміналістичній практиці».

Професор умів організувати та стимулювати до активного творчого пошуку слухацькі проблемні групи. Використовуючи набутий ним позитивний досвід, таку форму наукової роботи з перемінним складом згодом почали застосовувати інші кафедри. Її сутність полягала в тому, що викладач обирав трьох-чотирьох слухачів і, зацікавивши їх пошуковою роботою, допомагав їм обрати тему, зібрати фактичний матеріал, обробити його, сформулювати висновки та підготувати за цією тематикою наукову доповідь. Такі доповіді з кафедр спочатку розглядалися на внутрішньовузівському конкурсі. Кращі з них представницьке журі відбирало на республіканський конкурс, а після нього – на всесоюзний. За результатами таких змагань авторів найкращих робіт нагороджували дипломами Міністерства вищої освіти [2, с. 265].

За ініціативи начальника кафедри криміналістики М. В. Салтевського викладачі надавали слухачам право замість курсової роботи готувати матеріали на основі реальних кримінальних справ, використовуючи копії актів обвинувачення, вироків суду, постанов про призначення експертиз, висновків експертних досліджень тощо. Після відповідного наукового опрацювання на підставі цих матеріалів оформляли навчальні стенди.

Не можна оминати й участь Михайла Васильовича у створенні спеціалізованого криміналістичного класу (згодом – Музей криміналістики, нині – Музей МВС Національної академії внутрішніх справ). Спільно з викладачами Є. П. Коноваловим, А. О. Крикуновим, Л. К. Литвиненком, В. С. Назаровим, К. С. Пічко та іншими співробітниками він зібрав цікаві матеріали зі слідчої та експертної практики, обладнав шафи з натурними об'єктами (реальними речовими доказами з найбільш резонансних справ або їх макетами), встановив у приміщенні

навчально-дидактичні матеріали тощо. Криміналістичний клас, який фактично був музеєм, не лише активно використовували в навчальному процесі вишу. В Україні він став ключовим осередком популяризації позитивного провідного досвіду щодо протидії злочинності. Тому його часто відвідували працівники всіх служб правоохоронних органів, судів не лише Києва, а й інших міст. На стендах музею експонували досягнення випускників навчального закладу, що, безперечно, стимулювало появу почуття поваги та гідності в слухачів.

У 1970-х роках існувала практика: в дні підсумкових звітувань керівників територіальних підрозділів заслуховувати виступи викладачів Київської вищої школи міліції. Завдяки таким зібранням, які відбувалися за активної участі вченого, можна було дізнатися про новачії, які можна впровадити в практику.

За вагомий внесок у розвиток вітчизняної освіти, ураховуючи плідну педагогічну діяльність, у 1997 році М. В. Салтевського було нагороджено знаком «Відмінник освіти України».

Під час діяльності в Київській вищій школі МВС видатний учений започаткував нові напрями у вітчизняній криміналістиці: одорологічні, акустичні дослідження; використання в розкритті злочинів слідів пам'яті та часових відносин. З цих наукових напрямів під його керівництвом захищено п'ять кандидатських і дві докторські дисертації, розроблено методики акустичного дослідження звукових слідів, збирання та використання запахових слідів, які набули загального визнання навіть за кордоном.

Учений самостійно та в складі авторських колективів підготував низку праць, що вирізняються інноваційними підходами та значущістю для практики протидії злочинності, а саме: «Криміналістична одорологія», «Методика ідентифікації мовця за параметрами спектральних переходів мовних сигналів за допомогою спеціального обчислювального комплексу», «Сліди людини та прийоми їх використання для отримання інформації технічними засобами під час попереднього слідства», «Збирання криміналістичної інформації технічними засобами на попередньому слідстві» тощо.

Завдяки здобуткам М. В. Салтевського в криміналістиці було розроблено засади відеофоноскопічних досліджень. До цього напрямку діяльності долучалися фахівці-практики та науковці Київської вищої школи МВС, переважно викладачі кафедри криміналістики.

З 1979 року М. В. Салтевський працював професором кафедри криміналістики Київської вищої школи МВС, а в 1988 році він як полковник внутрішньої служби звільнився з ОВС, маючи стаж служби понад 20 років.

За 17 років діяльності в провідному вищому навчальному закладі системи МВС професор створив цілу наукову криміналістичну школу. Головні напрями її досліджень відображено в тематиці захищених під керівництвом ученого дисертаційних досліджень. Результати науково-дослідної роботи М. В. Салтевського і його послідовників активно впроваджували в правоохоронну практику, а також були означені позитивними результатами щодо розкриття, розслідування й запобігання злочинів.

З-поміж напрямів досліджень наукової школи пріоритетними були питання щодо отримання інформації про злочинця та його сліди. Зокрема, кандидатські дисертації на відповідну тематику захистили К. В. Скибицький «Теоретичні засади отримання інформації про злочинця з матеріальних джерел на попередньому слідстві» (1974), М. М. Лисов «Спеціальні дослідження речових джерел інформації на стадії порушення кримінальної справи (за матеріалами апаратів ВБРСВ)» (1985), П. Ю. Тимошенко «Тактичні та технічні аспекти виявлення і використання ідеальних відображень у криміналістиці» (1988), П. Д. Біленчук «Криміналістичне прогнозування поведінки обвинуваченого на попередньому слідстві» (1983).

Широкий діапазон наукових пошуків і значний досвід практичної діяльності дали змогу М. В. Салтевському ґрунтовно вивчати проблеми судової експертизи. У цьому напрямі працювали його учні М. М. Шульга «Комплексна ідентифікаційна експертиза слідів колючо-ріжучих знарядь» (1977), Л. І. Громоценка «Криміналістичне дослідження засобів і матеріалів звукозапису» (1978), Ю. Ф. Жаріков «Аналіз-синтез мовних сигналів з метою ідентифікації людини в криміналістиці» (1983).

Послідовники професора досліджували також актуальні питання криміналістичної тактики й методики розслідування окремих видів злочинів, історію експертно-криміналістичних підрозділів ОВС. Розвитку школи М. В. Салтевського сприяли його учні з Національного юридичного університету України імені Ярослава Мудрого, Харківського національного університету внутрішніх справ та інших закладів, де

Михайло Васильович працював після звільнення з міліцейської служби. Популяризації досягнень наукової школи сприяли здобутки його послідовників, які захистили під керівництвом професора кандидатські дисертації, а згодом стали докторами юридичних наук, серед яких К. І. Беляков, В. Д. Берназ, В. М. Мешков, О. В. Одерій, В. Г. Хахановський, В. М. Шевчук.

Цікавою сторінкою біографії М. В. Салтевського під час його наполегливої праці в Київській вищій школі МВС можна вважати те, що він був винахідником техніко-криміналістичних засобів і методів. Так, науковець розробив низку методик дослідження речових доказів, запропонував новий метод вимірювальної фотографії та ідентифікації звукозаписувальних пристроїв, сконструював судово-метричний фотоапарат ФСМ-1. Нові криміналістичні засоби й методи було запатентовано та отримано три авторські свідоцтва на такі винаходи, як фотоапарат судово-метричний (1972), спосіб ідентифікації магнітофонів (1977), методика криміналістичної ідентифікації людини за фізичними параметрами мовних сигналів (1989).

Розроблені професором засоби та методи вимірювальної фотозйомки, судової акустики, криміналістичної одорології та відеофоноскопії, основи методики дослідження електронних документів, тактичні прийоми огляду комп'ютерних засобів були новаторськими в криміналістичній науці та правозастосовній практиці. З огляду на технічну складову в криміналістичних дослідженнях школи М. В. Салтевського, він тривалий час очолював науково-технічну раду, що функціонувала в зазначеному виші [2, с. 51].

У різний час Михайло Васильович був членом спеціалізованих вчених рад із захисту дисертацій. Він також був членом спеціалізованої вченої ради Київської вищої школи МВС СРСР імені Ф. Е. Дзержинського. До речі, першою дисертацією, яку було захищено в цій раді, стала праця А. О. Єрохіна «Розслідування розкрадань у системі матеріально-технічного постачання (за матеріалами УРСР)», підготовлена під керівництвом М. В. Салтевського.

Учений-криміналіст пішов із життя 23 серпня 2009 року. Похований він у м. Харків.

Доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України Михайло Васильович Салтевський – це учений із надзвичайно широким діапазоном знань, людина допитлива,

різномісна, товариська та життєрадісна. Його наукові напрацювання знаходять продовження в працях як учнів його наукової школи, а також й інших дослідників у сфері криміналістики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Київський національний університет внутрішніх справ: історія та сучасність. До 85-річчя заснування. – Київ : Атіка, 2006. – 384 с.
2. Національна академія внутрішніх справ України: люди, події, факти (1921–2001) / [Я. Ю. Кондратьєв, О. Ф. Гіда, О. С. Гордецький та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2002. – 308 с.

REFERENCES

1. *Kyivskyi natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav: istoriia ta suchasnist. Do 85-richchia zasnuvannia* [Kyiv National University of Internal Affairs: History and Modernity. To the 85th anniversary of foundation]. Kyiv: Atika [in Ukrainian].
2. Kondratiev, Ya.Yu., Hida, O.F., & Hordetskyi, O.S. (et al.). (2002). *Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav Ukrainy: liudy, podii, fakty (1921-2001)* [National Academy of Internal Affairs of Ukraine: people, events, facts (1921-2001)]. Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav Ukrainy [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 21.11.2017

Cherhiavskyi S. – Doctor of Law, Professor, Vice-Rector of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine;

Yusupov V. – Ph.D in Law, Senior Researcher Fellow, Doctoral Student of the Doctoral and Postgraduate Programs of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine

Professor M. Saltevskyi – a Widom Criminalist and Talenty of the Pedagogue (to the 100th anniversary of birthday)